

Πατρίδα. Η ύψιστη έκφραση της ανθρώπινης συνύπαρξης

Η ύψιστη έκφραση της ανθρώπινης συνύπαρξης^[1]

Ο ρήτορας που ασχολείται λίγο με τη λογική, ο γεωγράφος που δεν τον απασχολεί παρά μόνο η θέση των τόπων και ο χυδαίος λεξικογράφος θεωρούν σαν πατρίδα τον τόπο γέννησης, όποιος και αν είναι αυτός.

Αλλά ο φιλόσοφος γνωρίζει ότι αυτή η λέξη προέρχεται από την ελληνική λέξη «πατήρ», που αντιπροσωπεύει έναν πατέρα και παιδιά και επομένως εκφράζει την έννοια που αποδίδουμε στην οικογένεια, στην κοινωνία, στο ελεύθερο κράτος, του οποίου αποτελούμε μέλη, και του οποίου οι νόμοι εξασφαλίζουν τις ελευθερίες μας και την ευτυχία μας.

Οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι δε γνώριζαν τίποτα πιο αγαπητό και πιο ιερό από την πατρίδα. Έλεγαν ότι χρωστούν τα πάντα σ' αυτή. Ότι δεν υπάρχει τίποτε άλλο για το οποίο να αξίζει κανείς να πάρει εκδίκηση, εκτός από την πατρίδα και τον πατέρα. Ότι δεν πρέπει κανείς να έχει άλλους φίλους εκτός από τους φίλους της πατρίδας. Ότι, απ' όλους τους οιωνούς, ο καλύτερος είναι να μάχεται κανείς για αυτήν. Ότι είναι ωραίο, ότι είναι γλυκό να πεθάνει κανείς για να την υπερασπιστεί. Ότι οι ουρανοί δεν αποκαλύπτονται παρά μόνο σε σ' αυτούς που την έχουν

υπηρετήσει. Κατ' αυτόν τον τρόπο μιλούσαν οι δικαστές, οι πολεμιστές και ο λαός.

Τι αντίληψη λοιπόν είχαν διαμορφώσει για την πατρίδα; Η πατρίδα, έλεγαν, είναι μια γη που όλοι όσοι την κατοικούν ενδιαφέρονται για την διατήρησή της, που κανείς δεν θέλει να την εγκαταλείψει, γιατί κανείς δεν εγκαταλείπει την ευτυχία του, και όπου οι ξένοι αποζητούν ένα άσυλο. Είναι μια τροφός που προσφέρει το γάλα της με τόση ευχαρίστηση, όση νιώθουν αυτοί που το δέχονται. Είναι μια μητέρα που αγαπά όλα τα παιδιά της, που δεν τα ξεχωρίζει παρά μόνο όσο ξεχωρίζουν από μόνα τους. Που επιθυμεί να υπάρχει και η αφθονία και η μετριότητα, αλλά καθόλου φτώχεια. Μεγάλοι και μικροί, αλλά κανένας στερημένος. Που, ακόμα και σ' αυτή την άνιση μοιρασιά, διατηρεί ένα βαθμό ισότητας, ανοίγοντας σε όλους το δρόμο για τις πρώτες θέσεις. Που δεν αντέχει να υποφέρει καμιά δυστυχία μέσα στην οικογένεια, παρά μόνο αυτές που δεν μπορεί να αποφύγει, την αρρώστια και τον θάνατο. Που θεωρεί ότι δεν έχει κάνει τίποτα γεννώντας απλά τα παιδιά της, αν δεν τους εξασφαλίσει και την καλή ζωή. Είναι μια δύναμη παλιά όσο και η κοινωνία, θεμελιωμένη στη φύση και την τάξη. Μια δύναμη ανώτερη από κάθε άλλη που υπάρχει στα σπλάχνα της, άρχοντες, δικαστές, έφοροι, σύμβουλοι ή βασιλιάδες. Μια δύναμη που υποτάσσει στους νόμους της τόσο αυτούς που διοικούν στο όνομά της, όσο και αυτούς που διοικούνται. Είναι μια θεότητα που δέχεται προσφορές, μόνο και μόνο για να τις διαμοιράσει, που αποζητά μάλλον το συναισθηματικό δέσιμο παρά την πίστη, που χαμογελάει όταν κάνει το καλό και δυσανασχετεί όταν κατακεραυνώνει.

Τέτοια είναι η πατρίδα! Η αγάπη που της έχουμε οδηγεί στην πραότητα των ηθών και η πραότητα των ηθών οδηγεί στην αγάπη για την πατρίδα. Αυτή η αγάπη είναι η αγάπη για τους νόμους και το καλό της πολιτείας, αγάπη που αναπτύσσεται μόνο στις δημοκρατίες. Είναι μια πολιτική αρετή, βάσει της οποίας κανείς απαρνείται τον εαυτό του, προκρίνοντας το κοινό συμφέρον έναντι του δικού του. Είναι ένα συναίσθημα και όχι μια συνέπεια. Ο τελευταίος άνθρωπος σε ένα κράτος μπορεί να έχει αυτό το συναίσθημα, όπως ακριβώς και ο αρχηγός της δημοκρατίας.

Η λέξη πατρίδα είναι μια από τις πρώτες λέξεις που τα παιδιά ψέλλιζαν στους αρχαίους Έλληνες και τους Ρωμαίους. Ήταν το πνεύμα των συζητήσεων και η κραυγή του πολέμου. Εμπλούτιζε την ποίηση, διήγειρε τους ρήτορες, κυριαρχούσε στη γερούσια, αντηχούσε στο θέατρο και στις λαϊκές συνελεύσεις. Ήταν χαραγμένη στα μνημεία. Ο Κικέρων έβρισκε αυτή τη λέξη τόσο προσφιλή, που την προτιμούσε από κάθε άλλη, όταν μιλούσε για τα συμφέροντα της Ρώμης. Υπήρχαν επίσης, στους αρχαίους Έλληνες και τους Ρωμαίους, συνήθειες που τάφοι, επιτάφιοι λόγοι, ήταν όλα πηγές του πατριωτισμού.

Αλλά ας περάσουμε στην απαρίθμηση των στοιχείων που θα αποδείξουν όλα όσα έχουμε ήδη αναφέρει:

Όταν οι Έλληνες νίκησαν τους Πέρσες στη Σαλαμίνα, άκουγε κανείς από τη μια πλευρά τη φωνή ενός αυτοκρατορικού άρχοντα που ωθούσε σκλάβους στη μάχη

και από την άλλη τη λέξη πατρίδα που κινητοποιούσε ελεύθερους ανθρώπους. Οι Έλληνες δεν είχαν τίποτα πιο πολύτιμο από την αγάπη για την πατρίδα. Το να εργάζονται για αυτήν ήταν η ευτυχία και η δόξα τους. Ο Λυκούργος, ο Σόλων, ο Μιλτιάδης, ο Θεμιστοκλής, ο Αριστείδης προτιμούσαν την πατρίδα τους από κάθε τι άλλο στον κόσμο. Ο ένας, σε ένα πολεμικό συμβούλιο που οργανώθηκε από τη δημοκρατία, βλέπει το μαστούρι του Ευρυβιάδη να σηκώνεται κατά πάνω του. Δεν απαντά παρά με τις παρακάτω τρεις λέξεις: χτύπα, αλλά άκουσε. Ο Αριστείδης, αφού για μακρό διάστημα διαχειριζόταν τις δυνάμεις και τα οικονομικά της Αθήνας, δεν άφησε ούτε καν αυτά που χρειαζόταν για να ταφεί.

Οι γυναίκες στη Σπάρτη ήθελαν να αρέσουν όπως θέλουν και οι δικές μας. Αλλά θεωρούσαν ότι θα έφταναν πιο σίγουρα στο στόχο αυτό, αν συνδύαζαν το ζήλο για την πατρίδα με τις χάρες.

«Πήγαινε, γιε μου», έλεγε η μια, «εξοπλίσου για να υπερασπιστείς την πατρίδα και γύρισε ή με την ασπίδα σου ή πάνω στην ασπίδα σου», δηλαδή, νικητής ή νεκρός.

«Παρηγορήσου», έλεγε η άλλη σε έναν από τους γιούς της, «παρηγορήσου για το πόδι που έχασες, γιατί δε θα κάνεις ούτε βήμα χωρίς να σου θυμίζει ότι υπερασπίστηκες την πατρίδα».

Μετά τη μάχη στα Λεύκτρα, όλες οι μητέρες αυτών που είχαν χαθεί μαχόμενοι χάρονταν, σε αντίθεση με τις άλλες, που έκλαιγαν πάνω στους γιους τους, που επέστρεφαν ηττημένοι. Περηφανεύονταν ότι έφερναν άντρες στον κόσμο, γιατί, από την κούνια ακόμα, τους παρουσίαζαν την πατρίδα σαν πρώτη τους μητέρα.

Έχει λεχθεί ότι αυτή η λέξη πατρίδα περιείχε μια μυστική αρετή, όχι για να καθιστά τους πιο δειλούς γενναίους, αλλά επίσης για να γεννά ήρωες σε κάθε γενιά, για να πραγματοποιεί κάθε είδους θαύματα. Καλύτερα να πούμε ότι, στο πνεύμα αυτών των Ελλήνων και Ρωμαίων, υπήρχαν αρετές που τους καθιστούσαν ευαίσθητους στο νόημα της λέξης. Δεν αναφέρομαι σε αυτές τις μικρές αρετές που αποσπών επαίνους σαν ανταμοιβή στις μικρές κλίμακας κοινωνίες μας. Εννοώ αυτές τις ιδιότητες του πολίτη, αυτή τη δύναμη ψυχής που μας κάνει να πραγματοποιούμε και να υπομένουμε μεγάλα έργα για το κοινό καλό.

Ίσως να μην ακούστηκε αυτή η ωραία λέξη με περισσότερο σεβασμό, περισσότερη αγάπη, περισσότερη αξία, από την εποχή του Φαμπρίκιου, του ακέραιου Ρωμαίου συγκλητικού, που διαπραγματεύτηκε την ειρήνη με τον Βασιλιά Πύρρο της Ηπείρου. Όλοι γνωρίζουν αυτό που είπε στον Πύρρο: «Κρατήστε το χρυσό σας και τις τιμές σας, εμείς οι Ρωμαίοι, είμαστε όλοι πλούσιοι, γιατί η πατρίδα, για να μας ανεβάσει στα υψηλά αξιώματα, δε μας ζητάει παρά μόνο την αξία μας». Αλλά δεν

γνωρίζουν όλοι ότι το ίδιο θα έλεγαν και χίλιοι άλλοι Ρωμαίοι. Αυτός ο πατριωτικός τόνος ήταν ο γενικός τόνος σε μια πόλη, όπου όλοι οι κανόνες ήταν ηθικοί. Γι' αυτό και η Ρώμη φάνηκε στον Κυνέα, τον πρεσβευτή του Πύρρου, σαν ναός και η Σύγλητος σαν μια ακτινοβολούσα συνέλευση.

Τα πράγματα άλλαξαν μαζί με τα ήθη. Προς το τέλος της δημοκρατίας δεν αναγνώριζαν πια τη λέξη πατρίδα παρά για να τη βεβηλώσουν. Ο Κατιλίνας και οι εξοργισμένοι συνεργοί του καταδίκάζαν σε θάνατο όποιον τη πρόφερε ακόμα στη ρωμαϊκή γλώσσα. Ο Κράσσος και ο Καίσαρας δεν τη χρησιμοποιούσαν παρά για να συγκαλύψουν τη φιλοδοξία τους. Κι όταν στη συνέχεια ο ίδιος ο Καίσαρας, διαβαίνοντας το Ρουβικώνα, είπε στους στρατιώτες του ότι θα έπαιρνε εκδίκηση για τις προσβολές που είχε δεχθεί η πατρίδα, έκανε κατάχρηση της δύναμης του στρατεύματός του. Δεν μάθαιναν πια να αγαπούν την πατρίδα όσοι δεινούσαν σαν τον Κράσσο, οικοδομούσαν σαν το Βερρές, κατέστρωναν σχέδια τυραννίας σαν τον Καίσαρα, κολάκευαν τον Καίσαρα σαν τον Αντώνιο. Παρ' όλ' αυτά γνωρίζω ότι μέσα σ' αυτή την κατάρρευση, της διακυβέρνησης και των ηθών, έβλεπε κανείς ακόμα κάποιους Ρωμαίους να αγωνιούν για το καλό της πατρίδας τους. Ο Titus Labienus είναι ένα παράδειγμα πολύ ξεχωριστό. Αντιμετωπίζοντας με ανωτερότητα της ελκυστικές φιλοδοξίες, ο φίλος του Καίσαρα, ο σύντροφος και συχνά το μέσον για τις νίκες του τελευταίου, εγκατέλειψε χωρίς δισταγμό μια σίγουρη προοπτική. Και θυσιαζόμενος για την αγάπη της πατρίδας του, επέλεξε το κόμμα του Πομπήιου, όπου ρίσκαρε τα πάντα και όπου, ακόμα και σε περίπτωση επιτυχίας, δεν θα έβρισκε παρά πολύ μέτρια αναγνώριση.

Όμως τελικά η Ρώμη υπό τον Τιβέριο ξέχασε κάθε αγάπη για την πατρίδα. Και πώς άλλωστε θα μπορούσε να τη διατηρήσει; Έβλεπε κανείς τη ληστεία συνδεδεμένη με την εξουσία, τη μηχανορραφία και την ίντριγκα να διαφεύγουν από κατηγορίες, όλα τα πλούτη στα χέρια των λίγων, μια υπερβολική χλιδή να αποτελεί προσβολή προς την ακραία ανέχεια, τον καλλιεργητή να θεωρεί το χωράφι του απλή πρόφαση για κακομεταχείριση. Κάθε πολίτης να απαξιώνει το γενικό καλό, και να ενδιαφέρεται μόνο για το δικό του. Όλες οι αρχές της διακυβέρνησης είχαν διαφθαρεί. Όλοι οι νόμοι βασίζονταν στη θέληση του κυρίαρχου.

Τίποτα δε δοξάζει περισσότερο τον Τραϊανό από το ότι ξαναζωντάνεψε τα συντρίμια. Έξι τύραννοι, εξίσου βάνουσοι, σχεδόν όλοι μανιακοί, συχνά ηλίθιοι, προηγήθηκαν από τον Τραϊανό στο θρόνο. Οι θητείες του Τίτου και του Νέρβα ήταν πολύ σύντομες για να μπορέσουν να αποκαταστήσουν την αγάπη της πατρίδας. Ο Τραϊανός κατέστρωσε σχέδιο για να υπερβεί όλ' αυτά. Ας δούμε πως τα κατάφερε:

Άρχισε λέγοντας στον Saburanus, πραιτοριανό αξιωματούχο, δίνοντάς του το σύμβολο αυτού του αξιώματος, που ήταν ένα ξίφος:

«Πάρε αυτό το όπλο, για να το χρησιμοποιήσεις προς υπεράσπισή μου αν κυβερνάω σωστά τη πατρίδα μου, ή εναντίον μου αν συμπεριφέρομαι άσχημα». Ήταν

σίγουρος για τις ενέργειές του. Αρνήθηκε τα χρήματα που δέχονταν οι νέοι αυτοκράτορες από τις πόλεις. Ελάττωσε σημαντικά τους φόρους, πούλησε ένα μέρος των αυτοκρατορικών κατοικιών σε όφελος του κράτους. Έδωσε παροχές σε όλους τους φτωχούς πολίτες. Εμπόδισε τους πλούσιους να πλουτίσουν υπερβολικά. Αυτοί που τους έδωσε αξιώματα, οι θυσαυροφύλακες, οι πραίτορες, οι ανθύπατοι, δεν είχαν παρά μόνο ένα μέσο για να τα διατηρήσουν. Να φροντίσουν για την ευτυχία του λαού. Επανέφερε την αφθονία, την τάξη και τη δικαιοσύνη στις επαρχίες και στη Ρώμη, όπου το παλάτι του ήταν ανοικτό στο κοινό όσο και οι ναοί, ιδιαίτερα σε αυτούς που αντιπροσώπευαν τα συμφέροντα της πατρίδας. Όταν ο κόσμος έβλεπε τον άρχοντα του κόσμου να υποτάσσεται στο νόμο, να δίνει στη Γερουσία την αίγλη και την εξουσία, να μην κάνει τίποτα χωρίς συνεννόηση με αυτήν, να μην αντιμετωπίζει το αυτοκρατορικό αξίωμα παρά σαν μια απλή αρμοδιότητα υπόλογη στην πατρίδα, επί τέλους το καλό φάνηκε να αποκτά υπόσταση για το μέλλον.

Ο κόσμος δεν ήταν πια μαζεμένος.

Οι γυναίκες χαίρονταν που είχαν δώσει παιδιά για την πατρίδα.

Οι νέοι μιλούσαν μόνο για την προβάλλουν.

Οι γέροντες ξαναέπαιρναν δυνάμεις για να την υπηρετήσουν.

Όλοι φώναζαν: Ευτυχισμένη πατρίδα! Δοξασμένος αυτοκράτορας!

Όλοι κατ' ευφημισμό απέδωσαν στον καλύτερο από τους πρίγκηπες έναν τίτλο που ενσωμάτωνε όλους τους τίτλους: «Πατέρα της Πατρίδας».

Αλλά όταν τη θέση την κατέλαβαν καινούρια τέρατα, η διακυβέρνηση ξέπεσε πάλι. Οι στρατιώτες πούλησαν την πατρίδα και δολοφόνησαν τους αυτοκράτορες για να πάρουν νέα αμοιβή.

Οι διεφθαρμένοι πολίτες είναι πάντα έτοιμοι να κατασπαράξουν την πατρίδα τους ή να προκαλέσουν αναταραχές και φατρίες που είναι τόσο καταστροφικές για το κοινό καλό.

[1] Το κείμενο αυτό είναι η μετάφραση από τα γαλλικά του λήμματος PATRIE, το οποίο συμπεριλαμβάνεται στην Εγκυκλοπαίδεια του Ντιντερό και του Ντ' Αλαμπέρ (Encyclopedie de Diderot et d' Alembert). Το λήμμα αυτό γράφτηκε την 1η Δεκεμβρίου 1765, από τον Louis de Jaucourt (D.J.).

<https://bit.ly/3hhcKle>